ISSN 2181-6833

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

10-son (2026-yil, oktabr)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2026

PEDAGOGIK MAHORAT
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2026, № 10

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruriy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi,Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko‘chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY’ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich– pedagogika fanlari doktori, professor
Mas’ul kotib: Sayfullayeva Nigora Zakiraliyevna – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Navro‘z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G‘arbiy Universitet, Bolgariya)
Satibekova Mayramkul Abdikulovna, Jusup Balasagin nomidagi Qirg‘iziston milliy universiteti professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)
Azizov Abdulatif Abduxalimovich, Bobojon Gafurov nomidagi Xo‘jand davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori (DSc), akademik
Batchuluun Yembuu, Mongoliya davlat ta’lim universiteti professori, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)
Andriyenko Yelena Vasilyevna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta’limi instituti, Novosibirsk, Rossiya)
Romm Tatyana Aleksandrovna pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta’lim instituti, Novosibirsk, Rossiya)
Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)
Zotova Firuza Raxmatullovna, pedagogika fanlari doktori, professor (Volgabo‘yi davlat jismoniy tarbiya, sport va turizm universiteti, Rossiya)
Hamroyev Alijon Ro‘ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor
Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)
Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor
Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor
O‘rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor
Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor
Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Ro‘ziyeva Dilnoza Isomjonovna, pedagogika fanlari doktori, professor
Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)
To‘xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Dilova Nargiza Gaybullayevna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Jumayev Rustam G‘aniyevich, siyosiy fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Abdullayev Mehriddin Junaydulloyevich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Adizova Nigora Baxtiyorovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Adizova Nodira Baxtiyorovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Sattorov Anvar Ergashovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor
Nurulloyev Firuz No‘monjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor
Navruz-Zoda Layli Baxtiyorovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Axmadova Umidaxon Shavkat qizi, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
Rasulova Zilola Durdimurotovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Fayziyeva Umida Asadovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xalikova Umida Mirovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО
Научно-теоретический и методический журнал
№ 10, 2026

Решением Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года журнал включён в перечень изданий, рекомендованных для публикации научных результатов статей по направлениям «**Педагогика»** и «**Психология»**.

Журнал основан в 2001 году.
Журнал выходит 12 раз в год.

Журнал зарегистрирован Бухарским управлением агентства по печати и массовой коммуникации Узбекистана.

Свидетельство о регистрации средства массовой информации № 05-072 от 22 февраля 2016 г.

Учредитель: Бухарский государственный университет

Адрес редакции: 200117, Узбекистан, г. Бухара, ул. Мухаммад Икбол, 11.
E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Главный редактор: Адизов Бахтиёр Рахманович – доктор педагогических наук, профессор
Ответственный редактор: Сайфуллаева Нигора Закиралиевна – доктор философии педагогических наук, доцент

Хамидов Обиджон Хафизович, доктор экономических наук, профессор
Бегимкулов Узакбай Шаимкулович, доктор педагогических наук, профессор
Навруз-заде Бахтиёр Нигматович, доктор экономических наук, профессор
Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, профессор
Янакиева Елка Кирилова, доктор педагогических наук, профессор (Болгария)
Сатыбекова Майрамкул Абдикуловна, доктор педагогических наук (DSc) профессор (Кыргызстан)
Азизов Абдулатиф Абдухалимович, доктор педагогических наук (DSc), профессор, академик (Таджикистан)
Батчулуун Ямбуу, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, профессор (Монголия)
Андриенко Елена Васильевна (Институт физико-математического, информационного и технологического образования НГПУ, Новосибирск, Россия)
Ромм Татьяна Александровна (Институт истории, гуманитарного, социального образования ФГБОУ ВО НГПУ, Новосибирск, Россия)
Чудакова Вера Петровна, кандидат психологических наук (Национальная академия педагогических наук Украины, Украина)
Зотова Фируза Рахматулловна, доктор педагогических наук, профессор (Поволжский государственный университет физической культуры , спорта и туризма, Россия)
Хамроев Алижон Рузикулович, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук, профессор
Махмудова Муяссар, доктор педагогических наук, профессор
Козлов Владимир Васильевич, доктор психологических наук, профессор (Ярославль, Россия)
Таджиходжаев Закирходжа Абдусаттарович, доктор технических наук, профессор
Аманов Мухтор Рахматович, доктор технических наук, профессор
Ураева Дармоной Саиджановна, доктор филологических наук, профессор
Дурдиев Дурдимурад Каландарович, доктор физико-математических наук, профессор
Махмудов Насыр Махмудович, доктор экономических наук, профессор
Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор
Киямов Нишон Содикович, доктор педагогических наук, профессор
Шомирзаев Махматмурод Хурамович, доктор педагогических наук, профессор
Рузиева Дилноза Исомжоновна, доктор педагогических наук, профессор
Курбонова Гулноз Негматовна, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Тухсанов Кахрамон Рахимбоевич, доктор филологических наук (DSc), профессор
Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук (DSc), профессор
Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Жумаев Рустам Ганиевич, доктор философии политических наук (PhD), доцент
Абдуллаев Мехриддин Жунайдуллоевич, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Адизова Нигора Бахтиёровна, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Адизова Нодира Бахтиёровна, доктор педагогических наук (DSc), профессор
Сатторов Анвар Эргашович, доктор философии педагогических наук (PhD), профессор
Нуруллоев Фируз Нумонжонович, доктор философии педагогических наук (PhD), профессор
Навруз-заде Лайли Бахтиёровна, доктор философии экономических наук (PhD), доцент
Ахмадова Умидахон Шавкат кизи, доктор филологических наук (DSc), доцент
Расулова Зилола Дурдимуротовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент
Файзиева Умида Асадовна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент
Халикова Умида Мировна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

PEDAGOGICAL SKILLS
The scientific-theoretical and methodical journal
№ 10, 2026

By the decision of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016, the journal was included in the list of publications recommended for publishing scientific results of articles in the areas of «**Pedagogy**» and «**Psychology**».

The journal was founded in 2001.
The journal is published 12 times a year.

The journal is registered by the Bukhara Department of the Agency for Press and Mass Communication of Uzbekistan.

The certificate of registration of mass media № 05-072 of 22 February 2016

Founder: Bukhara State University

Publish house: 200117, Uzbekistan, Bukhara, Muhammad Ikbol Str., 11.
E-mail: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor: Pedagogical Sciences of Pedagogy, Prof. Bakhtiyor R. Adizov.
Editor: Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Doc. Nigora Z. Sayfullaeva

Doctor of Economics Sciences Prof. Obidjon X. Xamidov
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Uzokboy Sh. Begimkulov
Doctor of Economics Sciences, Prof. Bakhtiyor N. Navruz-zade
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Holboy I.Ibragimov
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Yelka K. Yanakieva (Bulgaria)
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Mayramkul A. Satibekova (Kyrgyzstan)
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Azizov Abdulatif Abdukhalimovich, Academician (Tajikistan)
PhD in Pedagogical Sciences, Prof. Batchuluun Yumbuu (Mongolia)
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Andrienko Yelena Vasilyevna (Russia)
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Romm Tatyana Aleksandrovna (Russia)
Candidate of Psychology, Vera P. Chudakova (Kiev, Ukraina)
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Zotova Firuza Raxmatullovna (Russia)
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Alijon R. Hamroev
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Siddik K. Kahhorov
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.M.Mahmudova
Doctor of Psychology, Prof. Vladimir V. Kozlov (Yaroslavl, Russia)
Doctor of Technical sciences, Prof. Zakirkhodja A. Tadjikhodjaev
Doctor of Technical sciences, Prof. Mukhtor R.Amanov
Doctor of Philology, Prof. Darmon S. Uraeva
Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Prof. Durdimurod K. Durdiev
Doctor of Economics, Prof. Nasir N. Mahmudov
Doctor of Pedagogical Science, Prof. Shirinboy Sh. Olimov
Doctor of Pedagogical Science, Prof. Nishon S. Kiyamov
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Maxmatmurod X. Shomirzaev
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Dilnoza I. Ruzieva
Doctor of Pedagogical Sciences, Prof. Gulnoz N. Qurbonova
Doctor of Philology, Prof. Qahramon R.Tuxsanov
Doctor of Psychology, Prof. Akmal M. Nazarov
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nargiza G. Dilova
PhD in Political Sciences, Doc. Rustam G.Jumaev
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Mekhriddin J. Abdullaev
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nigora B. Adizova
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Prof. Nodira B. Adizova
PhD in Pedagogical Sciences, Prof. Anvar E. Sattorov
PhD in Pedagogical Sciences, Prof. Firuz N. Nurulloev
PhD in Economics Sciences, Doc. Layli B. Navruz-zade
Doctor of Philology (DSc), Doc. Umidakhon Sh. Akhmadova
PhD in Pedagogical Sciences, Doc. Zilola D. Rasulova
PhD in Pedagogical Sciences, Doc. Umida A. Fayzieva
PhD in Pedagogical Sciences, Doc.Umida M. Khalikova

MUNDARIJA

	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
TILLARNI O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI			
	JUMAYEV Erkin Boltayevich	Nemis tilini o‘qitish jarayonida kommunikativ metodlar orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish	8
	XUJAMKULOVA Nilufar Abdimurod kizi	Pedagogical functions of artificial intelligence in foreign language teaching: towards a functional-didactic classification	15
	NISHANOVA Tursunoy Abdivohidovna	STEAM ta’limi asosida chet tilini o‘qitishning fanlararo modeli	21
	MADAMINOVA Kumushoy Baxodir qizi	Ona tili darslarida kreativ tafakkurni rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari	27
	XUJAMKULOVA Nilufar Abdimurod kizi	Situational profiles of speaking anxiety and willingness to communicate among adult uzbek learners of english	31
	XUDOYBERGANOVA Annaxon Axmad qizi	Sintaktik tushunchalarni modellashtirish asosida kompetensiyani rivojlantirish metodikasi	38
ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISH			
	XUDOYNAZAROVA Gulbaxor Akiyevna	Kimyoviy masalalarni yechishda gauss usulini qo‘llash	43
	ABLAZOVA Kamola Saxibovna, ABDULLAYEVA Sevinchxon G‘ulomjon qizi	3-4-sinf matematika darslarida nostandart masalalardan foydalanish	51
	SHARIPOVA Ra’no Shavkatovna	“Magnit yarimo‘tkazgichlar va spintronika” fanida murakkab mavzularni hayotiy analogiyalar asosida o‘qitish metodikasi	56
	JUMAQULOV G‘olibjon Hasanovich	Matematikaga iqtidorli o‘quvchilar salohiyatini ro‘yobga chiqarishda kompleks baholash va individual yondashuvning ahamiyati	62
	ABLAZOVA Kamola Saxibovna, LUTFILLAYEV Omadillo Dilshod o‘g‘li,	10-11 - sinflarda algebra va geometriya fanlarining asosiy tushunchalarini kiritishda ba’zi texnologiyalardan foydalanish	68
	RAXMATOVA Dildora Komil qizi	Matematika ta’limida steam yondashuvining pedagogik imkoniyatlari	74
JISMONIY MADANIYAT VA SPORT			
	ABDUSATTAROVA Zarina Kambar qizi	O‘quvchi- qizlarda tezkorlik sifatini rivojlantirishda harakatli o‘yinlardan foydalanish	79

SAN’AT			
	MUSTAFOYEV Baxtiyor Ibragimovich	Maktab musiqa ta’limida o‘qituvchilarning ijobiy pedagogik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning innovatsion mexanizmlari	84
IQTISODIY TA’LIM VA TARBIYA			
	RAXIMOVA Niginabonu G‘iyos qizi	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tejamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari	89
INKLYUZIV TA’LIM			
	MIRXALIKOV Bobur Zikrilloyevich	Inklyuziv ta’lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiylashuvining o‘ziga xos xususiyatlari	93
	SAMIYEVA Gulnora Rajabmurodovna	Inklyuziv ta’lim muhitida talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	97
ILG‘OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR			
	AKRAMOVA Mohinabonu Mirg‘olib qizi	Biologik jarayonlarni 3d modellashtirish orqali talabalarning tpack kompetentligini shakllantirish texnologiyasi	101
	FAYZIYEV Muhammad	Fanlararo integratsiya asosida ekogumanistik ta’limni tashkil etish metodikasi	105
	RAXMANOV Farxodjon Gabbarovich	Talabalarning texnologik tayyorgarligini takomillashtirishda imitatsion virtual ta’lim vositalaridan foydalanish texnologiyasi	110
RAQAMLASHTIRILGAN TA’LIM			
	ALIMOVA Shamsiya Raximovna	Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari va pedagog faoliyatiga ta’siri	115
	BOZOROV Aziz Abloqulovich	Chaqiriqqacha harbiy ta’lim yo‘nalishi talabalarining didaktik kompetentligini raqamli ta’lim muhitida rivojlantirish shart-sharoitlari	122
	KARIMOVA Sidora Baxtiyorovna	Bo‘lajak muhandis - texnologlarning kasbiy kompetensiyasini sun’iy intellekt modellari orqali rivojlantirish	127
	KOZIMOVA Mehriniso Akbarali qizi	STEAM ta’limida sun’iy intellekt vositalari asosida talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish	133
	MURODOVA Aziza Yorqin qizi	Sun’iy intellekt hamda raqamli o‘lchash texnologiyalari vositasida bo‘lajak muhandis-metrologlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish pedagogik modeli	138

	NASRIDDINOV Komiljon Raxmatovich, DUSMURATOV Mansur Baysoatovich	Kredit-modul ta’lim sharoitida fizika fanini sifatli o‘zlashtirishga xizmat qiluvchi dasturiy vositalar, internet manbalari va yangi pedagogik texnologiyalar	145
	USANOV Mehriddin Mustafayevich	Elektron ta’lim resurslarini loyihalash va ulardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	152
	JUMANIYAZOV Jasurbek Nazarboyevich	“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fanini sun’iy intellekt texnologiyalari asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish	159
	HALIMOV Shahzod Zohidjon o‘g‘li	Raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish kompetentligini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	163
	NOSIROVA Zarnigor Elmurodovna	Sun’iy intellekt asosida talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini diagnostika qilish va pedagogik qo‘llab-quvvatlash	169
	XOLLIYEV Nurbek Askarovich	Oliy ta’limda sun’iy intellekt vositasida raqamli pedagogika: intellektual ta’lim muhitini loyihalashning nazariy-metodik asoslari	174
	ХАИТОВ Умиджон Хамидович	Модель ticii интеграции технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс: теоретическая основа и практические направления	180
MA’NAVIYAT VA TARBIYA			
	XOLMURODOVa Gulrux Qaxramonovna	Zahiriddin Muhammad Bobur va Xoja Ahror Valiy: ma’naviy-axloqiy qarashlar mushtarakligi	186
	RAHIMBOYEVA Marjona Jamil qizi	Tarbiya, pedagogik qarashlar, zamon va sharoit (Ahmad Donish faoliyati misolida)	191
PEDAGOGIK TA’LIMOTLAR TARIXI			
	XOLMURODOVA Gulrux Qaxramonovna	Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida xoja ahror valiy siymosi: qiyosiy-tipologik tahlil	196
	NUROVA Shoxida Naimovna	Ibn Sino ma’naviy merosida inson masalasi	202

TARBIYA, PEDAGOGIK QARASHLAR, ZAMON VA SHAROIT (AHMAD DONISH FAOLIYATI MISOLIDA)

Rahimboyeva Marjona Jamil qizi,
Buxoro davlat pedagogika instituti II bosqich doktoranti

Mazkur maqolada tarbiya, pedagogik qarashlar, zamon va ijtimoiy sharoit o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik Ahmad Donish faoliyati misolida tahlil qilinadi. Unda mutafakkirning ta’lim-tarbiya, ilm-ma’rifat, axloqiy kamolot va inson tafakkurini rivojlantirishga oid qarashlari yoritiladi. Shuningdek, Ahmad Donishning pedagogik g‘oyalari shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan tarixiy davr, ijtimoiy-siyosiy muhit hamda mavjud ta’lim tizimining o‘ziga xos jihatlari ochib beriladi. Mutafakkirning ma’rifatparvarlik faoliyati orqali yosh avlodni bilimli, axloqli va mustaqil fikrlaydigan insonlar etib tarbiyalashning ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada Ahmad Donishning pedagogik merosining bugungi ta’lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyatiga ham e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: *ta’lim-tarbiya tizimi, ajdodlar tajribasi, Yangi O‘zbekiston, milliy tarbiyashunoslik, yosh avlod, Buxoroi Sharif, “Navodir ul-vaqoe”, “Meyori tadayyun”, “Risola fi amal ar-hurra” va hokazo.*

ВОСПИТАНИЕ, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ, ЭПОХА И УСЛОВИЯ (НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АХМАДА ДОНИША)

В данной статье анализируется взаимосвязь воспитания, педагогических взглядов, эпохи и социальных условий на примере деятельности Ахмада Дониша. Освещаются взгляды мыслителя на образование и воспитание, науку и просвещение, нравственное совершенствование и развитие человеческого мышления. Также раскрываются особенности исторической эпохи, общественно-политической среды и существовавшей системы образования, оказавших влияние на формирование педагогических идей Ахмада Дониша. На основе просветительской деятельности мыслителя обосновывается значение воспитания молодого поколения как образованных, нравственных и самостоятельно мыслящих личностей. Особое внимание уделяется значению педагогического наследия Ахмада Дониша в современном образовательном и воспитательном процессе.

Ключевые слова: *система образования и воспитания, наследие предков, Новый Узбекистан, национальная педагогика, молодое поколение, Благородная Бухара, Ахмад Дониш, просветительство, педагогические взгляды, национальные ценности, «Наводир ул-вақое», «Меъёри тадайюн», «Рисола фи амал ар-хурра».*

UPBRINGING, PEDAGOGICAL VIEWS, THE ERA AND ITS CONDITIONS (A CASE STUDY OF AHMAD DONISH’S ACTIVITIES)

This article examines the relationship between upbringing, pedagogical views, historical context, and social conditions through the example of Ahmad Donish’s activities. It explores the thinker’s views on education and upbringing, science and enlightenment, moral development, and the advancement of human thought. The article also highlights the historical period, socio-political environment, and characteristics of the existing education system that influenced the formation of Ahmad Donish’s pedagogical ideas. Drawing on his educational and enlightenment activities, the study substantiates the importance of raising a younger generation of educated, morally upright, and independent-thinking individuals. Particular attention is paid to the significance of Ahmad Donish’s pedagogical legacy in contemporary education and upbringing.

Keywords: *education and upbringing system, ancestral heritage, New Uzbekistan, national pedagogy, younger generation, Bukhara Sharif, Ahmad Donish, enlightenment, pedagogical views, national values, Navodir ul-vaqoe, Me’yori tadayyun, Risola fi amal ar-hurra.*

Kirish. Jahon miqyosidagi globallashuv jarayonlari ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish mazmunini boyitishda ajdodlar tajribasiga ma’naviy ehtiyoj sifatida qarashni taqozo etmoqda.Buyuk ajdodlarimizning g‘oya va dasturlari Yangi O‘zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg‘un va hamohangdir.Shu bois pedagogik merosimiz, ma’naviy qadriyatlar, yoshlarni zamon talablari asosida o‘qitishning yaqin o‘tmishini birlamchi manbalar asosida chuqur o‘rganish va tadqiq etish,ulardan hozirgi mustaqillik sharoitida ma’naviyatimizni, milliy tarbiyashunosligimizni rivojlantirishda foydalanish har qachongidan ham dolzarb hisoblanadi.

Shu asnoda, Ahmad Donishning hayoti va ijodiga bo‘lgan qiziqish hamda uni o‘rganish uning tiriklik davridayoq boshlangan. Ushbu an‘ana bugungi kunga qadar davom etib, uning hayoti va ilmiy ijodiy merosiga atab bir qator asarlar, tadqiqotlar yaratildi.

Ahmad Donishning pedagogik qarashlari asosida yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalashning zamonaviy amaliyoti o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash va Ahmad Donishning yosh avlod ta’lim va tarbiyasiga, hozirgi jamiyatda shaxsning to‘g‘ri xulq-atvoriga oid asarlarining pedagogik-psixologik jihatlarini tahlil qilish har qachongidan ham muhimroqdir.

Ahmad Donish Buxoroda ilmni hamda ma`rifatni rivojlantirish uchun fidokorlik qilar edi. Bu esa uning dunyoqarashi o‘sib borganidan dalolat. U uyida haftaning chorshanba, payshanba, juma kunlari shogirdlari va yaqinlarini to‘plab suhbatlar o‘tkazgan. She`rlar o‘qishni tashkil qilgan. Davra suhbatlarida davlat ta`lim tizimini, boshqaruv sohasini o‘zgartirish kabi mavzularda munozaralar qilingan[1].

Ahmad Donish nafaqat o‘z davrining faol jamoatchisi, tabiiy ilmlar sohibi, balki juda mashhur falsafiy, tarixiy, asarlar muallifi hamdir. Ahmad Donish 16 ta kitobning muallifi hisoblanadi. Uning “Navodir ul-vaqoe” (Nodir voqealar), “Tarjimai aholi amironi Buxoro” (Buxoro amirlarining tarjimai hollari), “Meyori tadayyun”, “Risola fi amal ar-hurra” (Globusdan foydalanish yo‘llari), “Resolai dar nazmi tamaddun va taovun” (Madaniyat va o‘zaro ko‘maklashish tartibi haqida risola) asarlari xalqimiz ma`naviy merosining nodir namunalari hisoblanadi.

—Nodir voqealar yoki —Navodir-ul-vaqoe– Ahmad Donishning muhim asarlaridan biri hisoblanib, unda so‘z boshi, uch bob va xotimadan iborat.

—Buxoroi Sharif amirlarining tarjimai holi – (—Tarjimai holi amironi Buxoroi Sharif). Bu kitob Donish umrining oxirgi yillarida yozilgan bo‘lib, unda Buxoro amirligi siyosiy tuzumi yoritilgan.

—Buyuk qonun – (—Qomus-ul-a‘zam) – islomdagi sunniylik va shialik oqimlarining farqi haqida.

—Yulduzlar jilosi – (—Manozir –ul-kavokib). Bu asar astronomiyaga bag‘ishlangan bo‘lib, unda yulduzlarning ahamiyati, tabiat hodisalarining yuzaga kelishi, ularning sabablari yuzasidan bahs yuritiladi. Asar 1885-yilda yozilgan bo‘lib, Donish uni do‘stlaridan biriga bag‘ishlagan.

—Globusdan foydalanish haqida risola – (—Risola fi-a‘mol-il-kura). Safarlaridan birida Donishga rus olimi Stremouxov 2 ta globus hadya qilgan bo‘lib, ulardan biri Yer, ikkinchisi Oy globusi edi. Donish ilmiy nuqtai nazardan bu ikki globusni tahlil qiladi.

—Besh yulduz harakati – (—Taoduli xamsai muxtaxayira). Bu risolada besh yulduz: Utorid, Zuhro, Mirrix, Mushtariy, Zuhal nazarda tutilgan. Risola astrologiyaga bag‘ishlangan va 5 yulduzning xosiyatlari sharhlab berilgan. Asar 1883-yili Ahmad Donish G‘uzor viloyatiga badarg‘a qilingan yil yozilgan.

—Diyonat me‘yori – (—Me‘yori-ut-tadayyun). Donish bu asarda dinu-shariat talablari asosida ko‘pgina muhim ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-tarbiyaviy masalalarga to‘xtalib o‘tadi. Muallif bu asarni 1894-yilda yozib tugatgan.

Ahmad Donish —Shialar va sunniylarni yarashtirish to‘g‘risida nasihat – (In risolaist isloh miyoni she‘a va sun) degan qo‘lyozmaning ham muallifidir. Bu asar uning diniy dunyoqarashga munosabatini belgilab berishda alohida ahamiyatga egadir. Ahmad Donishning 1894-yilda yozilgan bu asari O‘rta Osiyo falsafiy tafakkuri tarixi haqida ma‘lumot beradigan qimmatli material hisoblanadi.

—Ahmad Kallaning barcha tarixiy va falsafiy asarlari – (—Majmuai hikoyati Ahmadi Kalla). 1887-yilgi qo‘lyozma boshqa bir hattot tomonidan 1902-yilda shu nom bilan ko‘chirilgan.

Ahmad Donishni o‘zbek qabilalarining tarixi masalalari ham qiziqtirar edi. U o‘z xatlarida 92 ta turli xil o‘zbek qabilalarining hayoti va tarixiga oid ma‘lumotlar to‘plaganini yozib qoldirgan.

Bugungi kunda Donishning astronomiyaga oid quyidagi asarlari ma‘lum: —Yulduzlar jilosi – (—Manozir-ul-kavokib), —Globusdan foydalanish haqida risola

– (—Risola-fi-a‘mol-il-kura), —Tanlangan qonunlar – (—Muntaxab-ul-ahqom), —Joylarning uzunligi va enini o‘lchash – (—Istig‘roji bul va arzi balat).

Keyingi yillarda olimlar —Hikoyalar to‘plami – (—Jome‘-ul-hikoyat), —Diyonat me’yori – (—Me‘yor-ut-tadayyun) asarlari ham unga tegishli ekanligini aniqladilar. —Hikoyalar to‘plami biografik xarakterga ega bo‘lib, Donish hayotini o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Ahmad Donishning hayoti, ijodi va ijtimoiy-siyosiy faoliyati o‘z davrida ham vafotidan so‘ng ham har qanday sog‘lom fikrli kishilar diqqatini o‘ziga jalb etgan. Ahmad Donish filologlar, tarixchilar, falakiyotshunoslar va umuman ilm-fan ahli uchun hayratlanarli darajadagi shaxs bo‘lgan.

Sadriddin Ayniy Ahmad Donishning badiiy til va uslub sohasidagi eng yaxshi an`analarini o‘zlashtirib olishga va rivojlantirishga intiladi. Ayniy bu haqda shunday deydi: “Navodir ul-vaqoe” kitobini dastlab ko‘rganim va o‘qiganimda menga ta`sir qilgan joylari juda ko‘p edi... “Navodir ul-vaqoe” bilan tanishuvim menga inqilobiy fikrlarni uyg‘otibgina qolmay, balki nasrnavis bo‘lsaydim, nasrnavislik muyassar bo‘lganida ham Ahmad Mahdum kabi voqealarni o‘quvchilarga sodda tilda gavdalantirib ko‘rsata oladigan

nasrnavis bo‘lsam edi, deb orzu qilardim. Sodda tilda yozish bobida “Ahmad Mahdumdan o‘tib ketish fikrida bo‘ldim”[2].

Buxoro maktablarida arab tili, mantiq, notiqlik o‘qitilardi. Matematika va adabiyot kabi fanlar majburiy emas edi va har kim ularni mustaqil o‘rganishi mumkin edi. O‘quv rejasi va o‘quv adabiyotlari o‘zgarishsiz qolgan. Boshlang‘ich maktab bitiruvchilari savodsiz qolishi mumkin edi.

Madrasada “Avomil” va “Kafia” kitoblari muallim yordamchisi rahbarligida o‘rganilgan. Bu darslar uch yil davom etardi. Shundan so‘ng shogirdlar tajribaliroq ustozdan saboq olib, “Sharxi mulla” (Abdurrahmon Jomiy kitobi), “Shamsiya” – mantiq kitobini o‘rganardilar. Ushbu tadqiqotlar besh yil davom etardi. Shundan so‘ng “Hoshiyai Qutbiy” kitobi asosida “Shamsiya” talqinini o‘rganish boshlanardi. Bu bir yil davom etardi.

Yana to‘rt yil davomida Nasafiyning “Aqoidi” talqini ustida ishlanardi. Keyin “Tahzib” kitobidan foydalanib, ikki yil davomida mantiq va metafizikani o‘rganishardi[3].

XX asr boshlarida Buxoro amirligining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvoli chor Rossiyasiga tobora kuchayib borayotgan qaramlik bilan tavsiflanadi. Rossiya kapitalining Buxoro bozoriga kirib kelishi va savdo aloqalarining kengayishi Buxoroning Rossiya iqtisodiy hayoti orbitasiga to‘liq jalb etilishiga olib keldi. Rossiya-Buxoro aloqalarining rivojlanishi jarayonida Rossiyadan Buxoro amirligi hududiga fuqarolarning kelishi kuchaydi va bu bir qator rus aholi punktlarining shakllanishiga olib keldi.

Ularda XX asr boshlarida. 60 mingga yaqin Rossiya fuqarolari, shu jumladan rus harbiy xizmatchilari bor edi[4]. Amirlikda vujudga kelgan rus aholi punktlarining eng yiriklari Kogon (12 ming aholi), Chardjuy (14 ming) va Karki (8 ming) edi[5].Davlat hududida ko‘plab rus harbiy qismlari (taxminan 8 ming kishi) joylashgan edi.

Buxoroda uch yil yashab, davlat organlarining maxsus topshirig‘ini bajargan A.Kornet (Talalaev) o‘zining 1910 yil 10 iyundagi eslatmasida “Xonlikda amirning buyrug‘i rus nayzalari kuchi bilan quvvatlanadi. Faqat aholining haddan tashqari qochib ketishi natijasida yuzaga kelgan ommaviy tartibsizliklar boshlanganligi sababli, rus qo‘shinlari Buxoro amaldorlariga yordam berish uchun yuborilmoqda[6].

Rossiya imperiyasining ta’sir doirasi tizimida Buxoro amirligining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy mavqei adabiyotda turlicha baholanadi. Ba'zi mualliflar uni Rossiyaning mustamlaka mulki, boshqalari - vassal va qaram davlat, uchinchilari esa - Rossiyaning ichki viloyati deb hisoblashadi. Buxoro haqidagi ilk qiziqarli tadqiqotlardan biri muallif O. Glovatskiy amirda faqat “hayoliy mustaqillik” borligini, Buxoroning Rossiyaga nisbatan bo‘lgan vassal munosabatlari boshidanoq formal bo‘lganligini yozadi. Uning fikricha, Buxoro “to‘liq ma’noda Rossiya bank va savdo kapitalining mustamlakasi” edi [7].

D.N.Logofetning yozishicha, mamlakat boshqaruvidagi amaldorlar amir Abdulahadning qarindoshlari va hukmdorning eng yaqin xizmatkorlari orasidan ishga olingan. Qolaversa, u yozganidek, “...bu holda hech qanday imtihon o‘tkazilmaydi, savodli kishilar mirza (kotiblar) lavozimlarini oladilar, qolganlari esa birinchi martabani olgan holda bevosita ma’muriy-boshqaruvdagi quyi lavozimlarga tayinlanadilar. boshqaruv, keyin esa bosqichlarni bosqichma-bosqich oshirish, bu hech qanday qonun hujjatlarida yoki qonunlarda nazarda tutilmagan, lekin butunlay eng yaqin boshliqning xohishiga bog‘liq bo‘lib, uning vakolati bilan keyingi martabaga ko‘tariladi yoki amirga hisobot berish uchun qushbegi taqdimoti qiladi[8].

Ahmad Donishning pedagogik qarashlari ta’lim va tarbiya tizimini tubdan o‘zgartirishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘ygan. Donishning niyati Vatan yoshlarini ongli ko‘rish.Bu orzu yo‘lida jismi, tili,dili kurashi bir on ham to‘xtagan emas[9].

Ahmad Donish o‘z hovlisida ham ilmiy-adabiy kechalar haftaning chorshanba, payshanba, juma kunlari shogirdlari va yaqinlarini to‘plab suhbatlar o‘tkazgan. She’rlar o‘qishni tashkil qilgan. Aytish mumkinki, mana shu kechalarga siyosiy tus ham berilishi Buxorodogi maorifparvarlik harakatiga tamal toshi bo‘lib xizmat qildi. Davra suhbatlarida davlat ta’limi tizimi, boshqaruv sohasini o‘zgartirish kabi mavzularda munozaralar qilingan.

Donish o‘z vaqtida nafis soddaligi va tushunarliligi bilan ajralib turadigan o‘zbek va tojik tilini fan tili deb atagan. Uning bu so‘zlari o‘sha vaqtdagi madrasa talabalari va bugungi vatanparvar, milliy g‘ururga to‘lgan, ilm-fanga fidoyi bugungi yoshlarga xayrixoh va ayni paytda ibratli javob, shuningdek, soxta olimlarga o‘ziga xos javob edi. O‘zbek va tojik tilining buyukligi va qadimiyligini tushunishdan uzoq bo‘lgan o‘sha davr bunday teyran fikrlash Ahmad Donishga xos edi.

Xulosa. Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, Ahmad Donish ta’limotlarida XVIII asr fransuz ma’rifatparvarlari, shuningdek, XIX asrning 40–60-yillaridagi rus ma’rifatparvarlari qarashlari bilan mushtarak jihatlarni kuzatish mumkin. Ahmad Donish Buxoroning ilg‘or ma’rifatli ziyolilari orasida yetakchi o‘rin egallagan bo‘lib, uning ilg‘or fikrlari va ma’rifatparvarlik faoliyati adabiy-ilmiy hamda shoirlik muhitining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Mutafakkir o‘z asarlarida jamiyat taraqqiyotini

ilm-fan, ta’lim, axloqiy kamolot va inson tafakkurining rivoji bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etgan. U mavjud ijtimoiy-siyosiy tuzumdagi kamchiliklarni tanqidiy tahlil qilish bilan birga, jamiyatni isloh etish, xalqning ma’naviy saviyasini yuksaltirish va yosh avlodni bilimli, odobli hamda mustaqil fikrlaydigan insonlar etib tarbiyalash g‘oyalarini ilgari surgan.

Adabiyotlar:

1. Sadriddin Ayniy. Tanlangan asarlar. T.5.–T.: Badiiy adabiyot, 1965. – B.205.
2. Afoqova N. «Navodir ul-vaqoe»tarkibidagi she‘riy matnlarga oid dastlabki kuzatishlar./Qomusiy mutafakkir. Buxoro, 2007. - B.23.
3. Ахророва Л. Қ.Бухоро мадрасалари тарихи. Тошкент. Ҳилолнашр. 2017.Б – 44.
4. Фомченко А.П.Бухоро амирлигидаги рус аҳоли пунктлари.-Тошкент, 1958.-Б. 12.
5. Genis V.L. 1920-yilda Buxoro amirligining mag‘lubiyati // Tarix masalalari, - 1993, - No 7, - 0,40.
6. TsGA RU.-F.I Z.-Op. 15.-D.239.-L. 13.
7. Glovatskiy O. Inqilob g‘alaba qozonmoqda. 1920 yilgi Buxoro inqilobining iqtisodiy va siyosiy shartlari. - 1993, - No 7, - 0,40.
8. Логофет Д.Н. Бухоро хонлиги Россия протектората остида.-Т. 1.-Санкт - Петербург, 1911,- Б. 238.
9. Rajabboy Rauf Yurakdagi Buxoro. Vatandosh gazetasi.1- son, 17-mart.2011- yil. AQSH.